

**САМОІДЕНТИФІКАЦІЯ І САМОПРЕЗЕНТАЦІЯ В ЕСЕЇСТИЧНОМУ ТЕКСТІ
(ЗА МАТЕРІАЛАМИ ЗБІРКИ Р. ІВАНИЧУКА
«СЕРЕД ПОВЕНІ КНИГ»)**

У статті проаналізовано техніки самоідентифікації і самопрезентації в есеїстичному тексті з огляду на збірку «Серед повені книг» Р. Іваничука. Вибір збірки є не випадковим: вона є останнім прижиттєвим виданням митця, її можна вважати своєрідним заповітом письменству і читачській спільноті про сутність літературної справи і книги в житті людини минулого й сучасності. На підставі аналізу збірки, присвяченій домашній бібліотеці романіста і роздумам про письменницьку справу, доведено, що самоідентифікація і самопрезентація митця в есеїстичному тексті є компонентами ширшої категорії адресованості художнього твору, невід'ємною частиною авторського ідіостилу. Вони впливають на сприйняття тексту, спрямовуючи читача в інтерпретації твору, побудованого на особистісних авторських ментативах і рефлексіях про книгу і письменницьку справу як таку. Зроблено висновок, що автор пише про себе винятково як про автора історичної прози, людини з багатим письменницьким, літературно-критичним і читачьким досвідом, він ділиться цим досвідом з іншими. З огляду на збірку, есеїст позиціонує себе винятково як письменник, людина творчого обдарування, наділена особливим даром світосприйняття. Проаналізовано техніки самопортретування в книзі, зроблено висновок, що йдеться винятково про психологічне портретування, зіткане з деталей, фрагментів, несистемних описів. Установлено, що підґрунтям портретування постає феномен книги, котрий віддзеркалює свідомість Р. Іваничука, його ставлення до трагічної української історії, справжній письменницький талант, літераторів старого й нового поколінь, академічне літературознавство й критику, чинники національного виховання. Мозаїчні техніки власного портретування дають можливість читачеві укласти їх у цілісність про автора як книголюбів і книгознавців, шанувальників історії і художньої творчості водночас. Загалом самопрезентація і самоідентифікація автора дозволяють вивести своєрідний код українського митця-інтелігента, який повністю себе присвятив літературній справі. Також дотично проаналізовані автобіографічні і автотематичні техніки Р. Іваничука-есеїста.

Ключові слова: есей, збірка, самоідентифікація, самопрезентація, практика, письменник, книга.

Актуальність дослідження. Феномени ідентичності, ідентифікації, самоідентифікації і самопрезентації є предметом осмислення багатьох напрямів гуманітаристики. Дослідження соціологів, філософів, психологів, істориків, культурологів у цій галузі часто виходять за межі внутрішньо наукового вивчення, демонструючи орієнтацію на кооперацію і синергізм у вирішенні загальних питань буття особистості з того чи того погляду. Помітне місце в цих дослідженнях посідають філологічні студії, присвячені вивченню технік і практик авторської та іншої презентації в тексті. Літературний твір наділений особливими можливостями представлення homo faber, адже в художній комунікації головним об'єктом референції

самопрезентації є «я» оповідної інстанції, змодельоване відповідно до авторського задуму.

Есеїстичний текст, на нашу думку, наділений найширшими можливостями втілення цієї референції, адже «творчий бік есею – це і є есеїстичне “я”, оригінальне і залежне лише від таланту того, хто його створює. Саме тому залишається лише здивлятися через текст в особистість того, хто пише, вслухатися в його внутрішню і постійну роботу думки про все на світі і, включаючись у цей процес, будувати нові, власні есеїстичні лабіринти думки» [2, с. 34].

Усебічне осмислення українського літературного процесу сучасності свідчить, що есей посів лідерські позиції серед письменства через можливість для багатьох авторів нарешті вітлити неможливий до цього спосіб набуття особистісної мислительної, мовної автономії, оречевлення думки, емоції, враження, асоціації через ментативи. Активне побутування цієї вкрай гнучкої і відкритої до впливів дискурсивної практики у новітньому письменстві можна пояснити тим, що жорстке буття традиціоналізму та умовності, котре тривалий час побутувало в літературі, стало абсолютно непридатним у новітніх умовах існування літератури, котра позбулася догм, правил, канонів, стереотипів. Есеїстичні практики динамічно й різноаспектно розвиваються в останні десятиліття через «потребу в діалогізації засобами глибинного творчого прагнення людини безперервно шукати нові шляхи самоствердження у світі, незгоди суб'єкта на власне зникнення у вирі буття в результаті випадковостей бездушних природних процесів, примх ідолів, свавілля інших людей, власної незрілості, стресів, сформулювати складнощі смислів світу, що засвоюється» [3, с. 54].

Аналіз останніх досліджень. Будучи предметом дослідження багатьох гуманітарних наук, самоідентифікація і самопрезентація як феномени мовленнєвої організації досліджено в працях Р. Брукбейкера, О. Вихованець, А. Галкіна, Н. Дмитрієва, О. Загоруйко, А. Кузнєцова, Ф. Купера, М. Лаппо, П. Рікера та багатьох інших. Приміром, М. Лаппо вважає, що «феномен ідентичності містить імовірність включати в себе можливість і/або говорити про себе, про власну сутність, виражати себе найрізноманітнішими способами, прямо чи дотично повідомляти співрозмовнику про те, чи належить той до “його” світу чи ні» [6, с. 29]. Дослідження ж самоідентифікації і самопрезентації в есеїстичному дискурсі не мають системного характеру. Окремі здобутки в цій галузі мають місце у працях М. Епштейна, Р. Сендики, А. Скотницької, В. Тюпи тощо.

Об'єктом дослідження в цій статті є збірка есеїстики Р. Іваничука «Серед повені книг: Записки бібліофіла про книги і про себе», а **предметом** – особливості художнього втілення самоідентифікації і самопрезентації в есеїстичному тексті, який домінує у виданні. **Мета** дослідження – окреслити основні художні техніки самоідентифікації і самопрезентації в есеїстичному тексті. Безпосередніми **завданнями** дослідження є аналіз змісту і композиції збірки «Серед повені книг», котру формують есеїстичні ментативи про сутність книги й письменства як творчої діяльності, практик висловлювання самоідентифікуючого судження, створеного за допомогою образно-поняттєвих засобів.

Виклад основного матеріалу. Отже, техніки самоідентифікації і самопрезентації є цікавим предметом осмислення саме в есеїстичному тексті, адже в ньому особистісне начало виступає не лише важелем художньої форми, а й прихованим стрижнем оповіді. У такому творі життєві враження автора, пропущені крізь свідомість, оцінки власного досвіду, внутрішня робота розуму й оприявлення індивідуального досвіду осмислення будь-чого (самопрезентація і самоідентифікація) здатні створити цікаві для автора й читача ментативи, позначені реактивною інтенцією.

Під самоідентифікацією ми маємо на увазі процес, при якому особистість ототожнює «себе з іншою особою, соціальною групою, спільністю людей, певним зразком чи образом, визначення себе, своїх соціальних і моральних орієнтирів, що впливають на власну поведінку та рішення» [8, с. 9]. Самоідентифікація в есеї як літературному творі – це авторське позиціонування з певною спільнотою за допомогою художніх засобів

образотворення. Так, Р. Іваничук не ставить за мету розповідати про себе. Усе-таки головне його завдання – розкрити сутність книги як виняткового явища в історії людства й митця, який створює це явище, і лише дотично до цього привідкрити двері власної творчої лабораторії і розкрити сутність письменницької професії з огляду на власний досвід. Про це свідчить підзаголовок збірки, у якому записки «про себе» поставлені на друге місце у порівнянні з первинним уточненням «про книгу». На думку автора, національна свідомість – це первинний важіль формування письменницьких інтересів і письменників стратегій. З огляду на збірку есеїв «Серед повені книг» Р. Іваничука, написану за рік до смерті 2015 року, що її можна вважати своєрідним заповітом письменству і читацькій спільноті, для митця приналежність до українського народу постає частиною його ества: про що б він не писав, україноцентризм постає панівним чинником власних ментативів. Рефлексії митця демонструють постійну увагу до проблем буття нації, її історії, культури; відлуння минулого в сучасності відображене в книгах його власної бібліотеки чи в сюжетах власних романів про минуле України: «В історичній романістиці читач мусить будь-що зустрічатися з вічною категорією моралі, втіленою в такий матеріал, який відлунує б у нинішньому дні та спонукає не до мрійництва чи ностальгії за героїчними часами, а до реального чину або служив би стримувальним фактором перед наругою над віками виробленою суспільною звичаєвістю» [1, с. 81–82].

Крім того, Р. Іваничук постійно наголошує на власній приналежності до письменства як особливій частини інтелігенції, на котру покладена надважлива відповідальність за сказане і залишене у спадок. Розповідаючи про книги з власної бібліотеки, у певний спосіб групує їх не за персоналіями, а за цінностями та ідеями, які вони втілюють, автор передусім вибудовує код українського митця-інтелігента, який повністю себе присвятив літературній справі, залишався вірним їй до останнього подиху, про що свідчать прикінцеві авторські ментативи про вічність Слова: «Залишаються жити лише ті твори, які ведуть свій родовід від клаптика землі, освоєного письменником» [1, с. 107]. По суті, розповідаючи про інших (І. Денисюк, М. Лукаш, Овідій, В. Короткевич, В. Шевчук, І. Франко тощо), автор пише про себе як про митця, що дозволяє йому в есеїстичний спосіб вицленовувати сутність письменства як професії і творчості водночас. Розповіді про обставини створення власних творів «Мальви», «Манускрипт з вулиці Руської», «Журавлиний крик» тощо, як і про надбання інших авторів, чії книги зберігаються в бібліотеці Р. Іваничука, автор «Серед повені книг» у своєрідний спосіб весь час «перевіряє себе в письмі» (Р. Сендика), що створює ефект множинності суб'єкта («не можна розділювати борозною, немов озимину від ярого посіву, літературу давню й новітню, традиційну й модерну, заангажовану й самодостатню»; «література майбутнього народилася в минулому»; «домашні бібліотеки – то "банк" знань, із якого братимуть "у кредит" почуття любові або гніву наші нащадки»). Постійна апеляція до себе і до власної творчості лише формально автобіографічні: митець не зацікавлений на власному «я», намагається розчинитися «серед повені книг», окреслити себе як частину цієї «повені». Наслідком цього стає те, що межі суб'єктивності та об'єктивності розмиваються, втрачають значення, а відправною точкою формування ментативів постає спільний досвід буття письменника з Іншим: книгою, автором, видавництвом, критичним відгуком, науковою розвідкою. Наприклад: «Під впливом батька я змалку зачитувався історичною белетристикою, і моїми настільними книгами були історичні повісті А. Чайковського "На уходах" та "За сестрою" й густі романи Ю. Опільського "Іду на вас" та "Ідоли падають"... Ці історичні художні твори постали для мене й мого покоління надійним забором перед шовіністичною атакою Г. Сенкевича, а ще, як не дивно, допомогли мені національно вишталтуватися польські письменники К. Тамаєр ("Легенда Татр") та С. Жеромський ("Попіл")» [1, с. 51]. Після авторських рефлексій про творчість інших і пошуки себе в річищі літератури автор і вдається до власних дефініцій про книгу, творчість, митця й письменство, про які він завжди говорить із пієтетом: творчість названо винятково

Божим покликанням, художній стиль – унікальним даром, даним Божому обранцеві, історичний матеріал – сировцем для вічних духовних категорій, бібліотеку – духовним банком, книгу – істотою з власною таємницею. Усі ці авторські дефініції постають наслідком певних рефлексій з приводу конкретного автора, однак цікаві універсальністю та узагальненістю значення. Словом, в есеїстичних роздумах Р. Іваничука суб'єкт висловлювання постає в різних ролях, зміни ракурсу і оповідних ролей дозволяють авторові висловити певний загальний досвід письменницької справи а priori. Відтак частково можна стверджувати, що у збірці йдеться про самоідентифікацію як висловлення ідентичності мовця, а не власне опис цієї ідентичності.

Якщо самоідентифікація в есеїстичному тексті – це до певної міри самохарактеризація, пов'язана з особистою ідентифікацією митця-есеїста, то самопрезентація як «комунікативна стратегія керування враженням про мовця в адресата, формування думки про себе» [5, с. 74] в есеїстичному тексті стає основою авторського осмислення буття, заґрунтованому на особистісному його осмисленні, за яким передусім стоїть задум створити власний образ у славнозвісних монтенівських традиціях про митця-філософа як головного предмета книги, про що б там не йшлося («предмет книги – я сам»). Саме це ми спостерігаємо в збірці есеїв Р. Винничука «Серед повені книг» з красномовним підзаголовком «Записки бібліофіла: про книги і про себе». Розповідаючи про книги з домашньої бібліотеки, митець передусім говорить про себе як про людину, що навчена любові до читання змалечку і яка до книг має особливе ставлення, бо власноруч їх створює. Зі сторінок збірки постає образ елітарної особистості, наділеної особливим даром мислення, читання й образотворення, котра щиро намагається поділитися цим даром із читачем та іншими письменниками. Авторська дефініція «записки» уже викликає в реципієнта певні очікування щодо щирості, безпосередності викладу, служить показником свідомого вибору есеїстичної стратегії відвертої розмови, котра відбувається невимушено, наче наживо. Крім того, маємо відзначити, що у підзаголовку «записки» фіксується головний суб'єкт мовлення: митець, що створює книги і пише про них спеціальний есей. Дійсно, письменник з любов'ю розповідає про власну бібліотеку, принагідно осмислюючи сутність письменницької діяльності як подвижництва, розповідаючи про долю тих чи тих митців, міркуючи про феномен книги й читання в історії людства, однак по суті усі ці дискурси були б неможливими без питомо Романичукової інтерпретації й усвідомлення сказаного. Відтак образ автора як творчої людини, митця, шанувальника історії, поціновувача читання, книги як такої структурує збірку в цілісність. Літератор докладно розповідає про обставини прищеплення любові до книг, роль різних видань у його особистісному й творчому житті. Створюючи образ власної багатой бібліотеки, котра почала формуватися ще з дитинства, насправді Р. Іваничук самопрезентує себе як людину, чие письменницьке ество без книг і читання просто б не відбулося: «Домашня бібліотека – це характер її власника з його зацікавленнями, світоглядом і ментальністю. Книголюбіві, звісно, необхідні ще й публічні бібліотеки, я часто вибираюся до них у мандрівки, щоби не замкнути в своєму улюбленому світі, однак без власної бібліотеки, як без родини, жити не можу. І байдуже, що вона, може, комусь не цікава, та навіть якщо й стане комусь іншому в пригоді, то, все ж, моя бібліотека – це я» [1, с. 6].

На думку багатьох дослідників [3; 4; 5; 8], у самопрезентації присутні є такі основні елементи: портретування, соціальна категоризація і психологічна характеристика. В есеїстичній колекції «Серед повені книг» доцільно говорити про винятково психологічне портретування автора, зіткане з деталей, фрагментів, несистемних описів. Відтак психологічне портретування в есеї плавно перетікає в психологічну самохарактеризацію. Підґрунтям такого портретування постає феномен книги, котрий віддзеркалює свідомість Р. Іваничука ставленням до трагічної української історії, справжній письменницький талант, літераторів старого й нового покоління, професійне літературознавство й критику, чинники

національного виховання. Спорадичні уламки власного портретування дають можливість читачеві укласти їх у цілісність про автора як книголюба, книгоїда, книгознавця, для якого домашня бібліотека – «повноводе водоймище», у повенях якого він «купався протягом усього свідомого життя, зазнаючи при тому тяжкої втоми і ні з чим незрівнянної радості» [1, с. 102].

Соціальна категоризація у тексті – це передусім письменницьке позиціонування для Р. Іваничука: про що б він не писав, оцінка з погляду літератора постає визначальною. Про книги будь-якого змісту, рівня й мовної якості він пише як митець, творець слова, інтелектуал і демиург. Саме письменницька опція, а не літературознавча, літературно-критична, видавнича чи будь-яка інша стає основоположною при оцінці тої чи тої книги і її ролі передусім у творчій, а не особистій біографії митця. Приміром, розповідаючи про праці І. Денисюка, дослідника творчості І. Франка, есеїст передусім наголошує на головній ідеї, винесеній з монографій львівського дослідника для себе як автора історичних романів: «Усе, що лежить за рамками нації, те від лукавого» [1, с. 79]. Крім того, говорячи про власну книгозбірню, автор подекуди переключається на автотематичний дискурс, пишучи про обставини створення власних творів, дає оцінку письменницькій праці в широкому аспекті, звертається до молодих авторів і представників свого покоління, міркує про роль митця в складних для українських реалій обставинах. Завершується книга прямим зверненням до письменників, у якому лунає заклик відповідально й зважено ставитися до слова, усвідомлювати його неймовірні можливості впливу: «Любіть книги, бережіть їх, у них життя світу, у якому ви щасливо опинилися! Зумійте побачити його через книги...» [1, с. 107].

Таким чином, самоідентифікація і самопрезентація в есеїстичному тексті є компонентами ширшої категорії адресованості художнього твору, є невід'ємною частиною авторського ідіостилу. Вони впливають на сприйняття тексту, спрямовуючи читача на певний алгоритм інтерпретації твору, побудованого на особистісних авторських ментативах і рефлексіях.

Література

1. Іваничук Р. (2016). Серед повені книг. Львів: Піраміда.
2. Кайда Л. (2008). Эссе: стилистический портрет. Москва: Флинта: Наука.
3. Кобзева Ю. (2017). Философская эссеистика как опыт самопознания человека. *Науковий вісник. Серія «Філософія»*. Вип. 48. Ч. 1
4. Курьянович А. (2006). Когнитивная сущность речевого жанра самопрезентации в эпистолярном дискурсе М. И. Цветаевой. *Вестник ТГПУ*, Вип. 5(56). Серия: Гуманитарные науки (Филология).
5. Лаппо М. (2012). Самоидентификация и самопрезентация в разных типах дискурса. *Вестник НГУ. Серия: Психология*. 2012. Том. 6. Вип. 2.
6. Лаппо М. (2013). Самоидентификация: семантика, прагматика, языковые ресурсы : монография. Новосибирск: Изд-во НГПУ.
7. Поняткина Т. (2011). Самопрезентация автора-повествователя как составляющий элемент коммуникативной структуры художественного текста. *Вестник Нижегородского университета им. Н. И. Лобачевского*. 2011. № 6 (2).
8. Хорунжий Г. (2006). Самоідентифікація особистості як соціально-психологічний процес. *Вісник ХНТЕУ*. 2006 № 2.

References

1. Ivanychuk, R. (2016). Among the Flood of Books [Sered poveni knig], L'viv: Píramída. [in Ukrainian]
2. Kayda, L. (2008). Essay: a stylistic portrait [Esse: stilisticheskity portret], Moskva: Flinta: Nauka. [in Russian]
3. Kobzeva, Y. (2017). Philosophic essays as a way of self-exploration [Filosofskaya esseistika kak opyt samopoznaniya cheloveka], Naukoviy visnik. Seriya «Filosofiya». Vyp. 48. Ch. 1. [in Russian]
4. Kurianovich, A. (2006). The cognitive essence of the speech genre of self-presentation in the epistolary discourse of M. I. Tsvetaeva [Kognitivnaya sushchnost' rechevogo zhanra samoprezentatsii v epistolyarnom diskurse M. I. Tsvetayevoy]. Vestnik TGPU, Vyp. 5 (56). Seriya: Gumanitarnyye nauki (Filologiya). [in Russian]
5. Lappo, M. (2012). Self-identification and self-presentation in different types of discourse [Samoidentifikatsiya i samoprezentatsiya v raznykh tipakh diskursa], Vestnik NGU. Seriya: Psikhologiya. 2012. Tom. 6. Vyp. 2. [in Russian]
6. Lappo, M. (2013). Self-identification: semantics, pragmatics, language resources: a monograph [Samoidentifikatsiya: semantika, pragmatika, yazykovyye resursy : monografiya], Novosibirsk: Izd-vo NGPU [in Russian]
7. Poniatina, T. (2011). Self-presentation of the author-narrator as a constituent element of the communicative structure of a literary text [Samoprezentatsiya avtora-povestvovatelya kak sostavlyayushchiy element kommunikativnoy struktury khudozhestvennogo teksta], Vestnik Nizhegorodskogo universiteta im. N. I. Lobachevskogo. 2011. № 6 (2). [in Russian]
8. Khorunzhiy, G. (2006). Self-identification of specialness as a social and psychological process [Samoidentifikatsiya osobistosti yak sotsial'no-psikhologichniy protses], Visnik KNTEU. 2006 № 2. [in Ukrainian]

T. M. Shevchenko
Odessa I.I. Mechnikov National University,
Doctor of Philological sciences,
Head of the Department of Ukrainian Literature
Odessa
shn75@ukr.net
ORCID 0000-0002-8118-9663

**SELF-IDENTIFICATION AND SELF-PRESENTATION IN ESSAYS (BASED ON
THE MATERIALS OF R. IVANYCHUK'S COLLECTION
"AMONG THE FLOOD OF BOOKS")**

The article analyzes the techniques of self-identification and self-presentation in essays based on the analysis of the collection "Among the flood of books" by R. Ivanychuk. The choice of the collection is not accidental: it is the last lifetime edition of the artist, it can be considered a kind of testament to writing and the reading community about the essence of literature and books in human life of past and present. Based on the analysis of the collection dedicated to the novelist's home library and reflections on writing, it is proved that self-identification and self-presentation of an artist in an essay are components of a broader category of addressing a work of art, an integral part of the author's idiosyncrasy. They affect the perception of the text, directing the reader to a certain algorithm of interpretation of the work, based on personal authorial mentative and reflections on the book and writing as such. It is concluded that the author writes about himself exclusively as an author of historical prose, a man with rich writing, literary-critical and reading experience, who shares this experience with others. It is concluded that the essayist positions himself exclusively as a writer, a man of creative talent, endowed with a special gift of worldview. The techniques of self-portrayal in the book are also analyzed, and it is concluded that it is exclusively about psychological portraiture, woven from details, fragments, and unsystematic descriptions. It is established that the portrait is based on the phenomenon of the book, which reflects the consciousness of R. Ivanychuk, his attitude to the tragic Ukrainian history, real writing talent, writers of old and new generations, academic literature and criticism, factors of national education. The mosaic techniques of one's own portrayal enable the reader to put them together to build a whole picture about the author as a book lover and bibliologist, a fan of history and artistic creativity at the same time. In general, the author's self-presentation and self-identification allow us to derive a peculiar code of a Ukrainian artist-intellectual who has devoted himself entirely to literary work. Autobiographical and autothematic techniques of R. Ivanychuk as an essayist are also analyzed in detail.

Key words: essay, collection, self-identification, self-presentation, practice, writer, book.